

СЪЧИНЕНИЯТА НА Г-Н П. БЕРОН ПРЕД УЧЕНИЙ ФРАНЦУЗКИЙ СВЯТ

Три месеца нещо напред вестник „Македония“ ни донесе вестта – според слух, разпръснат из Цариград, за смъртта на нашия съотечественик г-н д-р П. Берон. Тая вест се прие за точна, когато в следващия си брой „Македония“ напечата и неговото завещание, съобщено ѝ от Измаил. Всички, които бяха чували малко или много за безценното име на този наш съотечественик, се нажалиха, защото с изгубването му нашият народ губеше онази светла звезда, що грееше над чуждия хоризонт и служеше на Запад за представител на българската способност. Провидението обаче имало милост за сиромашкия български народ и го опазило от подобен удар; за всеобща радост вестта от в. „Македония“ днес излезе неистина. Писма от скоро говорят, че съотечественикът ни е здрав-читав и юнашки продължава в пътя на научните изобретения в учудване на Запада и в прослава на българското име.

България е била плодovита от всички времена от мъже достойни, само че когато тя – трън в очите на неприятели от всички страни, и още малко известна, беше наводнена от гнусния гърцизъм, такива-то мъже се потопиха и отнесоха с вълните на гръцкото море; при днешния ни хал пак у нас не са рядкост даровитите и способни мъже, както у сърбите. Сиромашка България, ако и смазана под азиатския хомот, дава ежегодно свой малък пай мъже образовани и ако не беше ѝ туй зло на главата, вярно, че мнозина – ако не Бероновци, то поне Мушевци, Филаретовци щяха да ѝ красят челото, да ѝ бъдат гордост.

Вестта за читавостта на съотечественика ни, представител на българската ученост, е за нас от много по-голяма тежест, отколкото животът му има важност за чуждите. Новопоявеното в миналата година френско периодическо списание „Reforme scientifique“ от първия си още брой привлече сериозното внимание на учения свят върху дълбокоучените гениални дела на съотечественика ни. Нашите внимателни читатели ще видят в члена [статията] на френския вестник ясно изложено стремлението на г. д-ра Берон, и без да се придържат за думите на вестника, ще съдят сами колко смело и гигантско е предприятието на съотечественика ни.

„Човешкият разум“, започва членът, „ще, не ще, припознава, че човек, който е едно определено същество, е следователно и ограничен във всичко. Той е принуден да приеме човека, който не става сам от себе си, за следствие. И тогава даже, когато човек трябваше да мисли, че на следствието не е дадено да съди за причината си, той не по-малко се опитва да обяснява Бога, когото познава за свой творец. Той не ще да знае, че се намира в същото положение, както един час, който би поискал например да знае що за нещо е часовникарят. Освен привлекателното, възбудено от обяснението на подобен един предмет, няма ли да бъде от полза да признаем, че както тялото е заключено в сфера, вън от която го намира смъртта, тъй и разумът му си има духовната сфера, надалеч от която всичко е разстройство, заблуждение, безумство? Не можем ли като Прудон да заключим, че *Господ се предполага, но не се доказва*, ако и да се съвсем невъзможно да се каже, че може да не съществува?

Тия разсъждения ни дойдоха на ум от четенето и изучението на едни космогонически писания, в които се таи една извънредна мисъл; на едни толкова велики дела, на които други подобни едвам след векове се явяват: тъй както природата има нужда от повече спокойствие и по-големи мъки, за да произведе един гений, отколкото един обикновен [човек]. Ние искаме да говорим за гигантските дела, които представя на учената публика един отличен мъж, когото ни е проводила България – може би да ни посмали народната гордост, и който, по причина на туй, белким, и още в следствие на своята скромност – който постоянства да живее само и само да довърши своето дело, не ще да има за някое още време оная слава, която му предричат неговите дела за в бъдеще. Г-н П. Берон наистина е написал и пише съчинения твърде извънредни, на които учените твърде малко внимание са обърнали досега, пък ще дойде ден, когато ще бъдат принудени да ги изследват, защото думата е да се разтурят от основи всички досегашни естествени закони и да се заменят с други, които да не се облягат, както предшествашите, на прости хипотези (предположения) или думи условни, а, напротив, да се затвърдяват чрез математиката и се доказват чрез дела с начин толкова забележителен, колкото и неоспорим.

Явно е, че един тъй обширен план изисква труд колосален и наистина, колко четене и изучение е трябвало, за да се познават до дъно всичките физически, метафизически и морални науки; всичките автори, които са се занимавали с тях; всичките писания, които обемат техните съчинения; колко време е трябвало, за да се провери и докаже по цялото земно кълбо – горе в планините, долу в долините и в дълбочините на моретата точността на неизмеримите дела, които са противоречието и в същото време неоспоримото доказателство за заблуждението на неговите предшественици – всичко това е наистина чудно, тъй извънредно, щото едвам му стига един човешки живот: човек остава изумен пред един такъв монумент на човешкия гений.

Как можем да покажем по един вразумителен начин природата на тези пре-велики дела, които обемат и ще развият още повече отсетне всичките човешки познания? Това е една работа тъй мъчна, щото сам авторът в титлите на своите съчинения остава излъган. Това е, нека кажем изначало, една пълна система на всемирната природа, на която характерът надминава много системите на Птолемеевци и Коперниковци, продължени от Нютоновци, Лапласовци, Хершеловци, Араговци и пр. Той ги надминава не само защото пояснява всичките още тъмни места, разтурва всичките криви предположения, за да допълни предшествениците си, и още, защото, напротив, тия гениални мъже, които са приели вселената тъй, както си е, г-н П. Берон се простира само до нейното образуване и оттука извежда всичките закони, доказани изключително със съзерцанието на космическите действия. Ще се признае, че такъв труд, ако и пръв, има с що да привлече вниманието и любопитството на учените. Ние ще кажем повече: нужно е науката да го обори, ако е безосновен, а неговата главна длъжност е пък да се напада дотогава, додето победата пристане от страна на правдата.

Мъчно е човек да се произнесе връз такива дела, когато няма повече понятия, както ний в тази материя, обаче, при все, че познаваме нашата непонятност, вярваме да ни е простена да кажем, че от всичките писания, що сме чели,

ни един не ни удовлетворява като тях, ни едно не ни приближава тъй отдалеч. В това се заключава според нас един превелик пристъп от дело в науката. Според както рекохме в началото, като е невъзможно да се докаже математически Бог, трябва всякога да го предполагаме и приемаме; цялото битие, всичките системи, всичките техни автори, които го щат и не щат, принуждават се да тръгнат от тая точка на една върховна причина, която безбожниците мислят да са определили доволно – наричаща се природа. Тази е точката за излаз на всичките системи и оттам нататък следваните пътища се променят и човек се вижда спънат и не знае кой да хване, за да не се отбие. Да се вземе вселената такава, каквато се вижда, без да се възнася човек към нейните причини и закони, би било най-разумното; но да прескочи извън тях и да достигне и да открие чрез съзерцание на космическите действия начина, по който всичко това се е образувало, е нещо, което принадлежи на един върховен гений. Ето това е предприел г-н П. Берон.

В своето си Битие Мойсей ни представя Бога, творещ света от хаос, що владее. Той не ни обяснява кой е направил тоя хаос, той го приема ако не като еднакво вечен, но поне като съществуващ от сътворението на вселената. Без да го занимава питането отде е излязло хаосното вещество, нито кой го е създал, той го поставя в ръцете на Бога, който го пределва както му се ще. Просто взето, творението според Мойсей не е истинското творение, но едно преобръщане, разместване. Господ не би бил истинският творец. Този важен въпрос е занимавал дълго време богословите-философи, които са се опитвали да докажат посредством метафизически размишления, без да са успявали обаче, че Бог сам е трябвало да създаде хаоса. Оттук излиза, че от началото на света битието признава предсъществуването на Бога и на хаоса, или – на една двойност (дуализъм).

Н. Lecoturier в забележителното си съчинение „Космософия“ тръгва от същото начало, но с тая разлика, че той се не занимава никак с творения и приема просто двойността – *дух* и *материя*, без да се безпокои да знае отде те идат.

Мойсей дава на това, що нарича той творение, трайност от 6 дена, без да каже за какви дни е думата, дали са те такива, каквито са Сатурновите или Юпитеровите, или са земни, и остава само да се разбере да са тези, последните. Той, види се, да не е забелязвал, че като ограничава времето на творението в 6 пъти по 24 часа, докарва създателя да стои празен в продължение на векове. Геолозите, основаващи се на земните слоеве, им се стори да виждат в тези 6 дни толкова периода, колкото са слоевете, и геологията от Галилей насам се стреми да се съгласи на тези идеи, но още недостатъчно.

Г-н Берон предполага творческото действие да бъде минутно и с този начин Божественото дело – твърде кратковременно. Наистина, той полага една върховна сила и около нея – както Мойсей – един хаос, който тя разделя на две части с еднакви величини, но с особена плътност. С това просто действие се ограничава творческото действие, защото Електърът има всичките свойства, за да произведе вселената. Разделението е свършено, всичките космически дела произтичат от него по начин чуден и като че ли и най-големият противник не би се удържал да не каже: ако това не е истинно, то е съвсем правдоподобно. Може прочее да се каже, че всичката авторова система е закрепена връз тая го-

ляма, едничка хипотеза за един Бог, един хаос, наречен Електър и че сътворението трае само додето се раздели тоя Електър и му се дадат всичките принадлежности. Мойсей полагаше шест дена на туй, което г-н Берон прави минутно, без всяка трайност, и оттогава пребивава в абсолютно бездействие или в едно просто съзерцание.

Както се види, ние сме тука на границата на умствената сфера и е безумие да минаваме оттатък, ако не щем да сгрешим. Но, ако, пазейки тези граници и непрестъпвайки туй, щото е за непрестъпване и прескачане, минем на приложението на тези положени принципи, светлината, що изскочи от едната страна, е толкова блестяща, колкото и дълбокият мрак, който покрива другата, и ако наместо да издигаме очи към причината, ами ги насочим към следствията, намираме в Бероновата система всяко удовлетворение, което не ни дават другите. От това иде туй, дето ний *туряме този автор по-горе от всичките други познати*.

Разбира се, че ний не можем да предприемем, за да си дадем сметка за тия големи дела. Ние ще се задоволим, прочее, да изчислим писанията, които са излезли досега и които са началото на един ред, който ще обема в своите развивания всичките човешки познания. Първото от тези писания, което е може би източникът, от който ще излязат всички други, е надсловено: „Начало на физическите и натуралните, метафизическите и моралните науки, доказани според естествените закони“. Това съчинение биде изведнъж последвано от един голям космографически атлас, *обемащ начина за произвеждането на небесните тела и разпространението на всичките геологически явления според физическите закони*. Тоя атлас – гълъбов, от 12 листа, с един текст от повече от 100 страници в 4°, е един наистина научен монумент. Подир тези съчинения иде друго, надсловено „Потоп, животът на растенията напред и преди потопа, началото в живота на растенията“. Това съчинение е от най-любопитните, колкото ги има по растителния въпрос. За да продължи тия дела, г-н Берон е взел един голям метеорологически атлас, който казва за образуването на метеорити. Този атлас е от 12 изрезки с текст от повече от 400 страници в 4°, и с един глосар и е достойно продължение на космобиографическия атлас, на който той в нищо не отстъпва.

Подир тия общи съчинения, и, тъй да речем, матрикули, идат специални съчинения и приложение на положените принципи; те имат за надслов *всезнание*. Първият том, твърде голям, с повече от 800 страници в 8°, е надсловен *Електростатика*. Той обяснява с един съвсем нов начин началото, принципите и действието на електричеството и много от неговите още непознати свойства. Вторият том, от 832 страници в 8°, е надсловен *Фотостатика* и *Оптика*, и обяснява всичките явления, що дава светлината. Нищо не е по-привлекателно от обясненията на непознатите досега явления от *Фотографията* и онези, още по-любопитни, от *Фотохимията*. Това е един изобилен рудник, от който дълго време ще черпи науката.

Тия съчинения, вече толкова важни, предшестват само другите, що има да следват, за приложение на принципите връз всичките специални науки, като: *Естествената история, Геология, Химия, Физиология, Медицина* и пр.

Като не можем да идем по-надалеч, ний ще се ограничим, за да назначим на учените мъже, които не са взели участие в полза на навика, появяването на отлични съчинения, които след дълго време ще разклатят науката и на които ще им трябва може би цял век, додето сполучат. И наистина, те имат много да работят, защото ще искат да разрушат не само невежеството и навика – това, що е вече доста трудно, но и онова, що горделиво се назовава наука – нещо, почти невъзможно. При всичко това не вярваме да се излъжем, ако предположим за г-н Берон една бляскава сполука.

Един наш роднина, съчинител на много поучителни писания, казваше ни един ден доста справедливо: „не е лошо онуй писание, за което се не говори“. Наистина, колко нищожни книги си добиха, благодарение на пресата, твърде голяма слава! Колкото и за удивление да бъдат делата на г-н П. Берон, ако той не привиква връз тях вниманието на пресата – това голямо средство на мисълта и разпространението, може да мине много време, додето им дойде ред за изследване. Според туй ние го бихме съветвали да даде да ги разберат. Нямаме право да се въздържим от това, науката не му се е дала с щедрост само за него, трябва да ги съобщи на света. Ний вземаме началото и ще се видим щастливи да бъдем последвани от всичките приятели на науката, по-способни от нас да съдят.“

Отзивът е отпечатан във вестник „Народност“, редактор И. Касабов, 1868, бр. 35, с. 139 и бр. 36, с. 144.

БЕНО ЦОНЕВ* **„SLAWISCHE PHILOSOPHIE“ ОТ Д-Р ПЕТЪР БЕРОН**

В едно свое частно писмо до г. Иван Пеев, което се бе изкрадвало в колоните на вестник „Мир“, бях съобщил, че се занимавам в Германия с научните работи на Петър Берон и че между другото съм намерил книгата „Slawische Philosophie“, за която обаче не бях още уверен дали е наистина от него, защото няхах още убедителни похвати за това.

Съмнението ми се разсея, когато дойдох да разглеждам малката книжка на Берон „Le Déluge“, която намерих и проучих най-назад от всички Берови съчинения: веднага ми стана ясно, че книгата, печатана безименно в Прага в 1855 год. под заглавие „Slawische Philosophie“, е наистина от Петър Берон, защото сам той го казва.

„Съчинението, казва той, което взехме за основа на тоя труд („Le Déluge“), излезе неотдавна в Прага без авторово име. Тая книга, продължава Берон, съдържа наука, черпена от самите прасветовни (космически) факти, а не от логически умувания; затова още не могат да стават изменения, каквито стават в ония науки, що са от областта на духовния мир.

„Славянска философия“ съдържа факти и предмети космически, добре установени, но пръснати във физическите и природни науки или в науките метафизически и морални. Достоинството на тая нова философия се състои само в разпределбата на тия факти, та да стане ясно от какво действие са произлезли

---

* Беню Цонев (1863–1926) – изтъкнат български езиковед-славист.